

Eugeniusz Sakowicz

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Wydział Nauk Pedagogicznych

KOŚCIÓŁ KATOLICKI WOBEC NIEWIERZĄCYCH

Zasygnalizowany w tytule problem jest trudny, z drugiej zaś strony aktualny, czy nawet reprezentatywny. Trudność w naświetleniu zagadnienia generowana jest przez duży stopień uogólnienia. Kościół katolicki stanowi złożoną instytucję, o charakterze – jak wierzą jego wyznawcy – Bosko-ludzkim, nie mającą analogii w jakiegokolwiek ludzkiej grupie bądź organizacji. Kościół stanowią wszyscy wierni, którymi są zarówno świeccy, jak i duchowni. Najczęściej wypowiadający słowa: „Kościół katolicki” wskazują na hierarchię. Stanowi ona jednak część Kościoła, istotną, bo pełniącą funkcję pasterską, ale nie wyczerpującą bogactwa „całości”. Kościół katolicki kieruje się autorytatywnym nauczaniem jego zwierzchników (*Magisterium Ecclesiae*, czyli Urząd Nauczycielski Kościoła), biskupów pozo-
stających w jedności z papieżem, ale też „zmysłem wiary” ludu Bożego, czyli osób świeckich, nad których wiernością doktrynie i moralności eklesjalnej czuwa Duch Święty, nie pozwalający wszystkim pobłądzić na drogach ku świętości, czyli ostatecznemu spełnieniu się w eschatologii.

Kategoria „niewierzący” z kolei jest bardzo złożona. Niewierzący dystansują się od Kościoła na różnych płaszczyznach: socjologicznej, prawnej, moralno-obyczajowej. Niewierzącymi są zarówno ludzie odznaczający się prawością i uczciwością intelektualną, ateści – humaniści, ale też bezwzględnie nietolerancyjni, agresywni wrogowie Kościoła oraz w ogóle religii. Są nimi nadto osoby sympatyzujące z antyreligijnymi ideologiami czy też formalnie należący do antykościelnych – potępionych przez papieża – organizacji.

Niniejsze opracowanie nie rości pretensji do całościowego ukazania tematu. Stanowi natomiast próbę przypomnienia najważniejszych konstatacji, wypowiedzi

oraz poczynionych gestów, czynów (pragmatyka) Kościoła wobec ludzi niewierzących.

DOKUMENTY PAPIESKIE O ATEIZMIE I ATEISTACH, NIEWIERZE I NIEWIERZĄCYCH

Ateizm nie jest rzeczywistością amorficzną, bezkształtną. W XIX wieku ruch ateistyczny, negujący istnienie Boga i wiarę religijną oraz usuwający przejawy życia chrześcijańskiego z przestrzeni publicznej, zyskał formy organizacyjne. W tym właśnie wieku powstawały liczne organizacje, instytucje, centra, ośrodki skupiające ludzi zafascynowanych, całkowicie oddanych określonej areligijnej bądź antyreligijnej ideologii. Ramy organizacyjne czyniły tych, którzy je tworzyli, silnymi. Ludzie niewierzący skupiali się w instytucjach promujących „życie bez Boga” czy „przeciw Bogu”. Zaczęli oni prowadzić działalność akademicką. Organizowano katedry religioznawstwa, których ambicją pod koniec XIX w. była walka z teologią i ostateczne jej pokonanie. Wydawano periodyki i ogłaszano drukiem książki mające przekonać szerokie masy do światopoglądu ateistycznego. Zwoływano nadto konferencje czy kongresy, mające być z założenia naukowymi. Zaczęto propagować tzw. naukowy światopogląd, w myśl uformowanej już wtedy i zataczającej coraz większe kręgi filozofii marksistowskiej. Prowadzące w XX wieku aktywną działalność różne stowarzyszenia ateistów i wolnomyślicieli miały swoje korzenie w klimacie przełomu wieków XIX i XX.

Sobór Watykański I (1869–1870) w konstytucji dogmatycznej o wierze katolickiej *Dei Filius* wskazał na błędy podważające wiarę, jak również postawy ludzkie przeciwko wierze. Ateizm w dokumencie tym określony został jako negacja chrześcijańskiej wiary. Skoro tak, to ateistami są ci, którzy przeczą wierze w swoim życiu. Ateizm „zdiagnozowany” (E. Sakowicz) został przez papieża jako zaprzeczenie rozumu ludzkiego. Jego nieuchronną konsekwencją jest niszczenie podstaw życia wspólnoty ludzkiej.

Ateizm był tematem wypowiedzi papieża Leona XIII, który wystąpił przeciwko niemu w encyklice o kwestii robotniczej *Rerum novarum* (1891). Pius XI ogłosił natomiast szereg dokumentów, w których podjął krytykę ateizmu. Były to m.in.: encyklika *Miserentissimus Redemptor*. O wspólnym zadośćuczynieniu Najświętszemu Sercu Jezusowemu (1928); encyklika *Quadragesimo anno*. O odnowieniu ustroju społecznego i o udoskonaleniu go według normy prawa Ewangelii w 40. rocznicę encykliki *Rerum novarum* (1931); encyklika *Caritate Christi*. O modłach błagalnych, które do Najświętszego Serca Jezusowego zasylać należy w obecnych utrapieniach rodzaju ludzkiego (1932); encyklika *Dilectissima nobis*. O ucisku katolicyzmu w Hiszpanii (1933). Papież ten słowami encykliki *Divini Redemptoris*. O bezbożnym komunizmie (1937) podjął kwestie zagrożenia komunistycznego. Podkreślił, że materializm dialektyczny nie jest do pogodzenia z nauką Kościoła. Określił komunizm (w którego centrum sytuuje się ateizm) jako błędną ideologię.

Wskazał na odrzucenie idei Boga, co idzie w parze z pozbawieniem człowieka godności. W encyklice *Mit brennender Sorge* (1937), dotyczącej sytuacji Kościoła w III Rzeszy, papież ten potępił błędy i wypaczenia nazistowskiej ideologii, w tym ateistyczny panteizm.

Relacjom Kościoła z ludźmi niewierzącymi patronowało w latach pontyfikatu Piusa XI Najświętsze Serce Jezusa. Żywy kult Jezusowego Serca rozwijał się już wcześniej. Pod Jego wezwaniem z inicjatywy sługi Bożego ks. Leona Jana Dehona powstało w 1878 roku we Francji zgromadzenie zakonne. Księża Najświętszego Serca Jezusowego wśród priorytetów swojej apostołskiej pracy umieścili troskę o robotników fabryk, powstających masowo w okresie tzw. drugiej rewolucji przemysłowej, przypadającej na drugą połowę XIX i początek XX wieku. To właśnie robotnicy i ich rodziny byli szczególnie narażeni na odejście od wiary. Księża sercanie zaangażowali się w działalność praktyczną, kierując się zasadami nauczania społecznego Kościoła. Wiedzieli, że nierozwiązanie kwestii społecznych doświadczanych przez ówczesnych robotników będzie owocowało porzuceniem wiary w Boga i odejściem od Kościoła. Pod patronatem Najświętszego Serca Pana Jezusa rozpoczął w 1918 r. działalność Uniwersytet Lubelski (nazwany później Katolickim Uniwersytetem Lubelskim). Powstał on w regionie Polski zaniedbanym religijnie, o płytkiej, powierzchownej religijności, narażonym przez to na praktyczną niewiarę.

Oficjalne, urzędowe wypowiedzi papieży na temat ateizmu i niewiary postrzegać należy w kontekście wydarzeń politycznych XIX wieku i pierwszych dziesięcioleci XX wieku. Utopijna z natury ideologia komunistyczna, doprowadzająca do krwawych, bezwzględnych rewolucji, postrzegana była przez Kościół jako wypadkowa chaosu poznawczo-moralnego, jako wykwit grzechu. Wyjątkowo destrukcyjny wpływ na myślenie i wartościowanie człowieka miał ruch modernistyczny. Krytyka ateizmu, podejmowana i prowadzona przez papieży, a więc przez Kościół, którym oni kierowali, wypływała z troski o zagrożoną perspektywę zbawczą człowieka. Systemy ateistyczne stanowiły wówczas i stanowią dziś apoteozę doczesności. Jako takie podważają ukazywaną przez Kościół perspektywę eschatologiczną życia jednostkowego i wspólnotowego. Kościół świadom destrukcyjnych konsekwencji ateizmu i niewiary zatroskany był wszakże o „wszystkich ludzi dobrej woli”. Z agresywnymi ateistami nie było możliwe podejmowanie przez przedstawicieli Kościoła jakiegokolwiek rozmowy czy tym bardziej – dialogu. Warunkiem bowiem każdego dialogu jest dobra wola obu stron. Kościół zawsze ofiarowywał natomiast w intencji tych ludzi modlitwę do Boga Wszechmogącego, a szczególnie do Najświętszej Maryi Panny. Do Niej kierował modlitwę, ułożoną i upowszechnioną przez św. Maksymiliana Marię Kolbego, który w latach 1912–1917, w czasie studiów i pobytu w Rzymie, był świadkiem licznych antykościelnych i antyreligijnych manifestacji, pochodów podejmowanych przez tych, których *credo* stanowiła deklaracja niewiary. Słowa modlitwy – aktu strzelistego, wypowiediane przez miliony ludzi na przestrzeni

dziesięcioleci mają wyjątkową wymowę: „O Maryjo, bez grzechu pierworodnego poczęta, módl się za nami, którzy się do Ciebie uciekamy i za wszystkimi, którzy się do Ciebie nie uciekają, a zwłaszcza za masonami i poleconymi Tobie”.

Trzy lata po zakończeniu II wojny światowej, w 1948 roku, Organizacja Narodów Zjednoczonych proklamowała Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Dokument ten, opracowany w perspektywie katastrofy antropologicznej, czy klęski cywilizacyjnej, którą była wojna, był bez precedensu. Stolica Apostolska poparła Deklarację, widząc w niej skuteczne antidotum na wszelkie wypaczenia systemów politycznych, których apogeum są zawsze czyny przemocy i akty nienawiści – wspomniane wyżej rewolucje, a także wojny. Chcąc zapobiec powtórzeniu historii, sygnatariusze dokumentu wiedzieli, iż proklamowanie i obrona praw człowieka, w tym prawa fundamentalnego – do życia obliuguje wszystkich bez wyjątku ludzi i każdego człowieka. Troska o respektowanie praw osoby ludzkiej stała się czynnikiem łączącym ludzi różnych światopoglądów, innych religii i wyznań. Podmiotem praw – podkreślił Kościół – są wszyscy ludzie, zarówno wierzący, jak i niewierzący.

Inicjator Soboru Watykańskiego II bł. papież Jan XXIII nie utożsamiał człowieka z jego poglądami. Był przekonany, iż człowiek jest wolny w poszukiwaniu prawdy. Osoby błędzące na drodze ku prawdzie czy też te, które w ogóle pobłądziły w poznawczych meandrach, nigdy nie utraciły godności osobowej. Ważnymi dokumentami tego papieża, afirmującymi wartość każdego człowieka były encykliki: *Mater et magistra*. O współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej (1961) oraz *Pacem in terris*. O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności (1963). Kontekst polityczny ogłoszenia tych dokumentów był bardzo wymowny. Początek lat 60. XX wieku to czas eskalacji nienawiści w skali międzynarodowej, w tym zaznaczającego się coraz ostrzej podziału na przeciwstawne, wrogie bloki polityczne, oddzielone żelazną kurtyną (określenie to zaczęto upowszechniać już po zakończeniu II wojny światowej): komunistycznego Wschodu i kapitalistycznego Zachodu.

Papież Paweł VI ogłosił encyklikę *Ecclesiam suam*. O drogach, którymi Kościół katolicki powinien kroczyć w dobie obecnej przy pełnieniu swojej misji (1964) oraz list apostolski *Octogesima adveniens* z okazji 80. rocznicy encykliki *Rerum novarum* (1971). W dokumentach tych postulował poznanie genezy ateizmu, który rodzi się również w wyniku refleksji człowieka, pełnego egzystencjalnego niepokoju, negującego ostatecznie istnienie Boga. Przyczyny niewiary są bardzo złożone, często wyjątkowo indywidualne. Z tej właśnie racji należy je właściwie rozpoznawać, oceniać, by ostatecznie je usuwać, niwelować. Ludzie niewierzący stanowią szczególnie znak dla wierzących. Są oni wyzwaniem do pogłębienia wiary chrześcijan. Skoro wiara religijna jest konfrontowana z postawą niewiary to fakt ten domaga się od osób wierzących nieustannego refleksjonowania własnej wiary, wzrastania w niej, dojrzewania w niej i umacniania. Zasady wiary winny

być przez ludzi religijnych ukazywane tym, którzy są jej pozbawieni, w sposób jasny, przejrzysty, zrozumiały. Nie można pozostawiać ludzi niewierzących samym sobie. Choć dialog z nimi jest niezmiernie trudny, czy wręcz niemożliwy (z uwagi na silne uprzedzenia pozaracjonalne, np. emocjonalne; urazy psychiczne; resentymenty; silną propagandę medialną, manipulującą nie tylko ludzką świadomością, ale i podświadomością), to nie można rezygnować z prób podejmowania rozmowy, nawiązania komunikacji. Należy niewierzących pytać o motywacje ich niewiary. Można i trzeba skoncentrować się np. na ludzkiej naturze, jest ona bowiem wspólna dla wszystkich ludzi. Skoro tak, to jawi się jako główny temat refleksji i rozmów, mogący owocować takim czy innym konsensusiem.

Nauczanie Kościoła, szczególnie okresu soborowego i posoborowego, podjął, kontynuował i rozwinął papież bł. Jan Paweł II. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* (nr 2123–2126) odniósł się krytycznie do ateizmu. Stwierdził, iż „ateizm należy zaliczyć do najpoważniejszych spraw doby obecnej” (nr 2123). Zaznaczył, iż „Ateizm, odrzucając lub negując istnienie Boga, jest grzechem przeciw cnocie religijności” (nr 2125). Sprzeciw wobec błędów poznawczych i aksjologicznych, obecnych bardzo silnie w ideologii ateistycznej, nie oznacza braku respektu wobec ludzi kierujących się tymi błędami. Należy szanować zawsze sumienie zdeklarowanych ateistów i w ogóle niewierzących, tak samo jak i wierzących, którzy uczestniczą w egzystencjalnych zmaganiach.

Bł. Jan Paweł II postrzegał kulturę oraz każdego bez wyjątku człowieka jako odkupionego przez Jezusa Chrystusa. Co więcej, widział Odkupiciela we wszystkich osobach ludzkich, z którymi Syn Boży zjednoczył się w tajemnicy wcielenia i na mocy męki, śmierci i zmartwychwstania. Widział człowieka każdej kultury i dziejów jako dziecko jednego Boga Ojca. Wierzył w tajemniczą obecność Ducha Świętego w sumieniu. Według Jana Pawła II postawa ateistyczna oraz niewiara może przemienić się w postawę zaufania Bogu. Perspektywa nawrócenia – jako owoc łaski Bożej – wpisana jest bowiem w życie każdego człowieka, a więc i ateisty, i niewierzącego. Poprzez refleksję nad ateizmem i niewiarą Kościół może jeszcze bardziej siebie udoskonalać, oczyszczać, uzdrawiać swoją wiarę. Może permanentnie się nawracać.

Papież dialogu, którym był bł. Jan Paweł II, pragnął pokonać przepaść sztucznie oddzielającą wiarę i rozum (por. tytuł encykliki *Fides et ratio*. O relacjach między wiarą a rozumem z 1998 roku). Budował mosty porozumienia między ludźmi wiary religijnej a niewierzącymi. Proklamował paradygmat nowej ewangelizacji, jako skutecznego komunikowania się Kościoła z mniejszymi oraz większymi społecznościami, a przede wszystkim z poszczególnymi osobami, które o swojej wierze i wierze swoich przodków zapomniały, bądź ją zignorowały, porzuciły.

SEKRETARIAT DO SPRAW NIEWIERZĄCYCH

Papież Paweł VI troskę o dialog z ludźmi zdystansowanymi od wiary religijnej i ją negującymi powierzył utworzonemu przez siebie Sekretariatowi do spraw Niewierzących.

Sekretariat ten (*Segretariato per i non credenti*) utworzony został w 1965 roku w duchu encykliki *Ecclesiam suam* oraz w ogóle nauczania Soboru Watykańskiego II, promującego ideę dialogu Kościoła ze współczesnym światem, w tym z ludźmi niewierzącymi w Boga. „Uwspółcześnienie” (*aggiornamento*) Kościoła oznaczało też podjęcie próby zrozumienia motywów niewiary, zataczającej coraz szersze kręgi wśród różnych społeczności świata, czy nawet narodów. Konstytucja apostolska papieża Pawła VI *Regimini Ecclesiae universae* z 1967 roku określiła główny cel nowej dykasterii, którym było prowadzenie studiów nad ateizmem oraz dialog z niewierzącymi. Na mocy konstytucji apostolskiej papieża bł. Jana Pawła II *Pastor bonus* z 1988 roku (która weszła w życie w 1989 roku) Sekretariat przekształcony został w Papieską Radę do spraw Dialogu z Niewierzącymi. Dykasteria ta miała prowadzić „badania nad brakiem wiary i religii” (przy współpracy katolickich instytucji kulturalnych) oraz dialog z ateistami i niewierzącymi „otwartymi na szczerą współpracę”. Rada ta w 1993 roku włączona została do Papieskiej Rady do spraw Kultury.

Głównym zadaniem Sekretariatu było utworzenie ośrodka studiów nad ateizmem, nad jego argumentacją filozoficzną oraz motywacją psychologiczną, społeczną, historyczną, kulturową i polityczną. Bezpośredni dialog z niewierzącymi miał być nawiązany później. Zadaniem szczegółowymi była natomiast: praca badawcza nad genezą, strukturą oraz formami ateizmu i niewiary (określenie kryterium rozróżniającego te zjawiska), a także inicjowanie grup badawczych zaangażowanych w prowadzenie studium nad nimi. Postanowiono także upowszechniać krytyczną wiedzę o niewierze i ateizmie wśród wiernych świeckich oraz duchowieństwa. Postulowano nadto: prowadzenie sondażu co do możliwości i perspektyw dialogu z przedstawicielami różnych nurtów ateizmu; promowanie i rozwijanie interdyscyplinarnych badań nad procesami ateizacji i laicyzacji (przy uwzględnieniu specyfiki ustrojowej państw, w których Kościół prowadzi działalność); inspirowanie wyższych uczelni katolickich i wydziałów teologicznych, jak również zakonów i zgromadzeń zakonnych do podejmowania studiów nad ateizmem oraz prowadzenie duszpasterskiej troski o niewierzących.

Kard. Francis König zwrócił się w 1966 roku do Konferencji Biskupów poszczególnych Kościołów partykularnych na całym świecie z prośbą o powołanie komisji bądź sekretariatów, które podjęłyby studium nad ateizmem i zainicjowały oraz prowadziły dialog z niewierzącymi w danej prowincji kościelnej. W odpowiedzi na ten apel powstał w 1970 roku Krajowy Sekretariat dla Niewierzących przy Konferencji Episkopatu Polski, który w 1976 roku przekształcony został w Komisję do spraw Dialogu z Niewierzącymi. Od 1997 roku Komisja ta przeszła

reorganizację, by stać się Komitetem do spraw Dialogu z Niewierzącymi, w ramach Rady do spraw Dialogu Religijnego Konferencji Episkopatu Polski.

Sekretariat do spraw Niewierzących ogłosił dokument *De dialogo cum non credentibus* (1968), w którym podano zasady prowadzenia dialogu i różne jego aspekty oraz potwierdzono otwarcie się Kościoła na prawdziwe humanistyczne wartości, wszędzie tam, gdzie są one obecne. Ogłosił też dokument pt. *Nota circa studium atheismi et institutionem ad dialogum cum non credentibus habendum* (1970), adresowany do wyższych seminariów duchownych i wydziałów teologii (teologicznych), w którym postulowano prowadzenie tamże studium i wykładów z ateizmu. Przez pierwsze lata działalności Sekretariat nie organizował spotkań z marksistami, którzy traktowali dialog instrumentalnie (jako narzędzie walki z Kościołem lub inwigilacji wierzących). Od 1973 roku instytucja ta skupiła się na podejmowaniu wyzwań ewangelizacji współczesnego świata w myśl synodów biskupów. Z uwagi na brak oczekiwanych skutków spotkań z ateistami, priorytetem Sekretariatu stało się studium problematyki niewiary i poszukiwania metod oddziaływania duszpasterskiego na ludzi niewierzących. Działalność Sekretariatu od 1980 roku charakteryzowało duszpasterskie podejście do niewiary i obojętności religijnej w społeczeństwach zlaicyzowanych, a także – mimo wcześniejszych trudności – inicjowanie dialogu z marksistami Europy Wschodniej.

Sekretariat do spraw Niewierzących, a następnie Papieska Rada do spraw Dialogu z Niewierzącymi spotykały się na zebraniach plenarnych (na ich zakończenie ogłaszano deklaracje), podczas których podejmowano następujące tematy: „Kościół a marksizm” (1974), „Młodzież i przyszłość wiary” (1977), „Nauka a niewiara” (1981), „Etyka sekularyzacji i niewiara” (1983), „Ateizm, brak wiary i obojętność religijna w 20 lat po Soborze Watykańskim II” (1985), „Ideologie, mentalność i wiara chrześcijańska” (1988), „Poszukiwanie szczęścia i wiara chrześcijańska” (1991)

Organem Sekretariatu był od 1965 roku „Biuletyn Informacyjny”, od 1970 roku noszący tytuł „Ateizm i Dialog” („Ateismo e Dialogo”), a od 1990 roku ukazujący się pod tytułem „Ateizm i Wiara”. Od 1982 roku w piśmie Sekretariatu znajdowały się stałe rubryki: dokumenty, zagadnienia duszpasterskie, bibliografia, materiały z posiedzeń plenarnych tej dykasterii.

PAPIESKA RADA DO SPRAW KULTURY

W 1982 roku papież bł. Jan Paweł II przeprowadził reorganizację dykasterii Stolicy Apostolskiej. Przemianował wówczas Sekretariat do spraw Niewierzących na Papieską Radę do spraw Kultury. Nie był to jedynie zabieg semantyczny. Papież ten uważał, iż ludzie niewierzący – jak i wierzący w Boga – są uczestnikami szeroko pojętej kultury. Dialog z nimi stał się odtąd imperatywem nie tylko dla wybranych gremiów, ale i dla całego Kościoła.

Rada ta (Pontificium Consilium pro Cultura) powołana została dla ewangelizacji kultury i promowania dialogu Kościoła z kulturami współczesnego świata

(a więc i kulturami ludzi niewierzących). Rada podejmuje działania stanowiące wyraz odpowiedzialności Kościoła za kulturę i jej nurty oraz przejawy. Umacnia relacje Stolicy Apostolskiej ze światem kultury. Ożywia Kościół w spotkaniu orędzia Ewangelii z wielością kultur ludów i narodów. Cele swoje realizuje w duchu ekumenicznym i braterskim, we wspólnym poszukiwaniu łączności kulturalnej ze wszystkimi ludźmi dobrej woli. Prowadzi dialog z religiami niechrześcijańskimi oraz z niewierzącymi, ponieważ „Kościół nie staje wobec kultur z zewnątrz, lecz od wewnątrz, jako zaczyn, na mocy organicznej i istotnej więzi, która go z nimi łączy”. Słowa te zapisał papież bł. Jan Paweł II w dokumencie z 1982 roku – *Powołanie do życia Papieskiej Rady do Spraw Kultury. List do Kardynała Sekretarza Stanu*.

Rada ustanowiona została w celu realizacji zaleceń i zadań wyznaczonych przez Sobór Watykański II (1962–1965) dotyczących kultury, w duchu wspomnianego już *aggiornamento*. Istotny wpływ na decyzję powołania Rady miała konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (1965). Konstytucja ta wskazała na rangę i znaczenie kultury w życiu jednostki oraz większych i mniejszych społeczeństw ludzkich, a także wyraziła troskę o to, aby każdy człowiek, jak i poszczególne grupy społeczne, mógł dojść do pełnego rozwoju życia kulturalnego. Rada, mając na uwadze szybkie i radykalne przemiany zachodzące w społeczeństwach, chciała i chce umożliwić Kościołowi spotkanie człowieka na gruncie jego kultury i przekazywanie mu ewangelicznego orędzia. Chce także zaradzić poważnemu kryzysowi współczesnej kultury, która znaczone jest niewiarą oraz indyferentyzmem religijnym, a także powszechną laicyzacją i sekularyzmem.

Rada pozostaje bezpośrednio związana z papieżem, co stanowi o jej specyfice i oryginalności. Papież bł. Jan Paweł II na mocy listu apostolskiego (*motu proprio*) *Inde a pontificatus* połączył Papieską Radę do spraw Kultury z Papieską Radą do spraw Niewierzących. Od marca 2006 roku do czerwca 2007 roku Papieska Rada do spraw Kultury połączona została przez papieża Benedykta XVI z Papieską Radą do spraw Dialogu Międzyreligijnego, po czym Rada odzyskała uprzedni status autonomicznej dykasterii Kurii Rzymskiej.

Synod biskupów na temat „Ewangelizacja współczesnego świata” (1974), w ślad za Soborem Watykańskim II uświadomił Kościołowi rolę różnych kultur w powszechnej ewangelizacji świata. Owoce prac synodu zebrane zostały przez papieża Pawła VI w adhortacji apostolskiej *Ewangelii nuntiandi*. Według tego dokumentu Ewangelia i ewangelizacja nie mogą być utożsamiane z daną kulturą, niemniej jednak Kościół, pełniąc misję głoszenia Ewangelii, korzystać musi z pewnych elementów kultury i kultur ludzkich. Na organiczny i zasadniczy związek chrześcijaństwa z kulturą („człowiekiem w jego samym człowieczeństwie”) zwrócił uwagę papież bł. Jan Paweł II w Paryżu, w czasie wizyty w Instytucie Katolickim oraz wobec nadzwyczajnego zgromadzenia UNESCO (1980).

Zadaniem Rady jest zainteresowanie kulturą, dialogiem kultur oraz ich spotkaniem z Ewangelią, czyli inkulturacją Ewangelii i wiary. Rada troszczy się o syntezę

wiary i kultury, aby wiara, która staje się kulturą, była w pełni przemyślana i przyjęta przez człowieka. Wskazuje na imperatyw nawiązania dialogu z kulturą, aby człowiek zrozumiał, że Bóg pozwala mu rozwijać swoje człowieczeństwo właśnie w kulturze, a Jezus Chrystus – Odkupiciel człowieka i jego kultury, czyni ją nową. Spotkanie kultur – według Rady – staje się w tej sytuacji uprzywilejowanym miejscem dialogu ludzi o różnych przekonaniach, wspólnie poszukujących nowego humanizmu. Kwestią fundamentalną dla przyszłości ludzkości i chrześcijaństwa, którą zauważa Rada, są wyzwania sekularyzacji, a także sekularyzmu, wobec których staje Kościół. Sekularyzacja (która nie stanowi już tylko zewnętrznego zagrożenia dla wierzących, ale także daje się zauważyć wewnątrz samego Kościoła) przeszkadza człowiekowi w jego naturalnym dążeniu do poznania prawdy oraz Boga, który jest pełnią prawdy i jej źródłem (papież Benedykt XVI). Rada ustosunkowuje się do globalizacji, która pozwala korzystać z doskonałych technik przekazu informacji, ale równocześnie przyczynia się do upowszechnienia we wszystkich niemal kulturach współczesnego świata elementów materializmu i indywidualizmu, właściwych dla kultury Zachodu.

Rada od 1993 roku wydaje periodyk „Cultures and Faith”. Publikuje też w różnych językach dokumenty oraz monografie czy dzieła zbiorowe z zakresu kultury. Ogłosiła: *Vademecum dei Centri Culturali Cattolici nel mondo* (2003); *Faith and Culture* (2004); *Where is Your God? Responding to the Challenge of Unbelief and Religious Indifference Today. Concluding Document of the Plenary Assembly* (2004) Od 1993 roku Rada zorganizowała szereg konferencji, które podjęły różne tematy, m.in. dotyczące wiary i niewiary (Rzym, 1997).

„DIALOG [Z NIEWIERZĄCYMI] – ZADANIEM NA NOWY WIEK” – – DOKUMENT KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI

Temat odniesienia Kościoła w Polsce do niewierzących przedstawia tekst pt. *Dialog – zadanie na nowy wiek*, opracowany przez Radę do spraw Dialogu Religijnego Konferencji Episkopatu Polski. Praca nad dokumentem trwała kilka lat, a zaangażowane w nią były zespoły Rady – Komitety do spraw: Dialogu z Judaizmem; Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi oraz Dialogu z Niewierzącymi. Dokument ten zatwierdzony został w 2003 roku na zebraniu generalnym Konferencji Episkopatu Polski na Jasnej Górze. W I części pt. *Kościół o dialogu i wobec dialogu* przedstawione zostało pojęcie dialogu, jego perspektywa teologiczna oraz dialog międzyreligijny, jego specyfika i podstawowe formy. W II części, zatytułowanej *Sytuacja w Polsce – rozeznanie i wskazania*, tekst omawia dialog prowadzony wewnątrz Kościoła, a także relację Kościoła wobec społeczności świeckiej, stosunek do wyznawców innych religii i niewierzących. Wskazuje też na perspektywy dialogu z niewierzącymi. W paragrafie powyższego tekstu pt. *Dialog z niewierzącymi* konstatowano:

W naszym społeczeństwie spotykamy się też z rodakami określającymi się jako niewierzący: z ludźmi nie przyznającymi się do żadnego wyznania religijnego, manifestującymi swą niechęć do Kościoła, z wątpiącymi w istnienie Boga lub nawet kategorycznie zaprzeczającymi Jego istnienie. Mamy obowiązek uszanować także takie samookreślenie się człowieka. Różne mogą być tego powody: związane z osobistą historią życia lub wychowaniem wyniesionym z domu. Nie przekreślamy nigdy z góry dobrej woli naszego rozmówcy. Trzeba pamiętać, że w tych przypadkach również obowiązuje nas zasada miłości bliźniego, szukania płaszczyzny zrozumienia i dialogu. Bądźmy zdolni okazać gotowość do współpracy tam, gdzie uznajemy i możemy rozwijać wspólne wartości, poznawać prawdę, podziwiać piękno i pomnażać dobro. Trzeba wciąż pamiętać o zadaniu, jakie postawił nam papież Jan Paweł II podczas swej pielgrzymki do Polski w 1979 r.: „Trzeba iść po śladach tego, czym – a raczej kim – na przestrzeni pokoleń był Chrystus dla córek i synów tej Ziemi. I to nie tylko dla tych, którzy jawnie Weń uwierzyli, którzy Go wyznawali wiarą Kościoła. Ale także i dla tych pozornie stojących opodal, poza Kościołem. Dla tych wątpiących, sprzeciwiających się”.

BIBLIOGRAFIA – WYBÓR (W UKŁADZIE CHRONOLOGICZNYM)

V. Miano, *Zadania Sekretariatu dla Niewierzących*, „Concilium” 2–3 (1966–1967), s. 136–140; S. Kowalczyk, *Koncepcja dialogu w świetle Deklaracji Sekretariatu dla Niewierzących*, „Collectanea Theologica” 60,2 (1970), s. 21–32; P. Skórka, *Nowa postawa Kościoła wobec niewierzących*, „Ateneum Kapłańskie” 3 (1970), s. 416–427; S. Kowalczyk, *Spółeczny charakter człowieka jako podstawa dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego*, „Collectanea Theologica” 41,1 (1971), s. 39–52; R. Darowski, *Soborowy przełom w stosunku Kościoła do niewierzących*, w: *Otwarcie w wierze*, red. tenże, Kraków 1974, s. 213–227; G. Schmidt, *Kościół katolicki w dialogu z niewierzącymi*, w: *Otwarcie...*, s. 228–244; S. Kowalczyk, *Z problematyki dialogu chrześcijańsko-marksistowskiego*, Warszawa 1977; J. Cuda, „Wierzący” – „niewierzący” współistnienie czy współpraca?, „Chrześcijanin w Świecie” 10,8 (1978), s. 30–53; S. Kowalczyk, *Koncepcja dialogu w świetle Deklaracji Sekretariatu dla Niewierzących*, „Collectanea Theologica” 60,2 (1970), s. 21–32; R. Kuligowski, *Problematyka dialogu w świetle dokumentu Sekretariatu dla Niewierzących „De dialogo cum non credentibus”*, Lublin 1980; J. Pałyga, *Wiara – niewiara*, Poznań–Warszawa 1980; *Kościół powinien być zawsze po stronie wolności. Rozmowa z abp. Paulem Poupardem, pro-przewodniczącym Sekretariatu do Spraw Niewierzących*, „Więź” 11,12 (1982), s. 26–32; J. Troska, *Wartości moralne w dialogu chrześcijańsko-marksistowskim*, Poznań–Warszawa 1985; Jan Paweł II, *Problem niewiary oraz ateizmu*, w: tenże, *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*, Rzym 1987, s. 88–93; F. Rodč, *25 lat istnienia watykańskiej dykasterii ds. dialogu z niewierzącymi*, „L’Osservatore Romano” (wyd. pol.) 12 (1990), s. 25, 26; S. Kowalczyk, *Dotychczasowy dialog chrześcijańsko-marksistowski w Polsce*, „Chrześcijanin w Świecie” 6,4 (1994), s. 28–47; R. Kuligowski, *Teolo-*

gicznomoralne podstawy dialogu z niewierzącymi we współczesnych orzeczeniach Kościoła, Lublin 1995; R. Kuligowski, *Humanizm jako podstawa dialogu między chrześcijanami a niewierzącymi*, „Studia Theologica Varsaviensia” 34,1 (1996); E. Sakowicz, *Praktykujący a niewierzący*, „Homo Dei” 70,4 (2000), s. 35–40; *Dialog – zadanie na nowy wiek*, „Biuletyn Ekumeniczny” 33,1 (2004), s. 94–110; Z. Krzyszowski, *Ateizm*, w: *Jan Paweł II. Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, Radom 2006, s. 61–71; Z. Krzyszowski, *Kultura*, w: *Jan Paweł II. Encyklopedia...*, s. 321–334; E. Sakowicz, *Aggiornamento*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński i in., Lublin 2006, s. 32–34; E. Sakowicz, *Antykatolickie (między innymi) początki religioznawstwa*, w: *Misje w XIX wieku. Wybrane zagadnienia*, red. P.A. Sokołowski, Pieniężno 2008, s. 25–33; E. Sakowicz, *Przynależący oraz dystansujący się od Kościoła katolickiego*, w: *Wiara i kultura. Śmiały eksperyment Pana Boga*, red. J. Kulisz, Kraków 2008, s. 88–115; E. Sakowicz, *Papieska Rada do spraw Kultury*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin 2010, kol. 1294, 1295; E. Sakowicz, *Rada do spraw Dialogu Religijnego*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 1361–1363; E. Sakowicz, *Sekretariat do spraw Niewierzących*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 1064, 1065.